

РОЗДІЛ 4

МЕТОДИКА ПОЧАТКОВОГО НАВЧАННЯ І ДОШКІЛЬНОГО ВИХОВАННЯ

УДК 373.2.015.31:316.42

Алеко О. А.*

ДО ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПЕРВИННОГО СОЦІАЛЬНОГО ДОСВІДУ ДИТИНИ У ВЗАЄМОДІЇ ДОШКІЛЬНОГО ЗАКЛАДУ І РОДИНИ

У статті розглядається проблема формування первинного соціального досвіду дітей дошкільного віку та визначається провідна роль родини і дошкільного освітнього закладу у цьому процесі.

Ключові слова: соціальний досвід, соціалізація особистості, соціальний розвиток, дошкільний освітній заклад, родина.

Інтеграція соціальних, духовних та економічних процесів, що відбуваються в сучасних умовах розвитку суспільства, обумовила значущість формування соціально свідомої, всебічно розвиненої особистості, здатної до самостійного, творчого мислення, визначення власної життєвої позиції, виконання соціальних функцій відповідно до моральних цінностей суспільства.

Закладена в сучасних державних документах (Національна доктрина розвитку освіти в Україні в XXI ст., Закон «Про освіту», «Про дошкільну освіту», Конвенція ООН про права дитини, Базовий компонент дошкільної освіти, Базова програма розвитку дітей дошкільного віку «Я – у світі») спрямованість освіти надає пріоритетності соціально розвиненій особистості, її життєвому самовизначенню.

Сьогодні дедалі очевидніше, як важливо формувати в дітей відкритість до світу людей як потребу особистості, навички соціальної поведінки; розвивати усвідомлене ставлення до себе як вільної самостійної особистості, формувати готовність до сприймання соціального досвіду.

Нині все більша кількість дослідників надають особливої уваги проблемам соціального розвитку і становлення особистості, посилюється інтерес до проблеми соціалізації дітей, вивчення механізмів «входження» дитини в суспільство.

Аналіз філософських, педагогічних, соціально-педагогічних, психологічних досліджень свідчить про зростаючий інтерес учених до проблеми соціалізації дітей дошкільного віку. Сучасна наука розглядає соціалізаційні процеси в дитинстві у філософському напрямі (С.Батенін, Г.Багищев, Б.Гершунський, Я.Глинський, М.Каган, В.Орлов, В.Шепель); соціально-педагогічному (Н.Гавриш, Н.Головіна, І.Зверева, Н.Заверіко, А.Капська, О.Караман, Л.Коваль, С.Курінна, Н.Лавриченко, С.Литвиненко, М.Лукашевич, О.Малахова, Л.Міщик, А.Мудрик, Р.Пріма, І.Рогальська, О.Савченко, С.Савченко, А.Сазонова, С.Семчук, В.Сухомлинський, С.Харченко) та інших.

Багато сучасних вітчизняних і російських дослідників звертаються до вивчення категорії соціального досвіду. Так російська дослідниця С.Онощенко розглядає іграшку як засіб формування соціального досвіду дошкільників. І.Ющенко досліджує соціальний досвід і його трансляцію в сім'ї з різним рівнем адаптованості.

Досліджуючи проблему формування первинного економічного досвіду старших дошкільників в ігровій діяльності, науковець А.Іванова докладно висвітлює і категорію соціального

* © Алеко О. А., 2012

досвіду. До проблеми формування соціального досвіду звертається і дослідниця О.Малахова, аналізуючи педагогічні умови соціалізації молодших школярів.

Г.Марчук подає детальний аналіз компонентів соціального досвіду дошкільників у педагогічному процесі дошкільного закладу. Педагогічні умови формування соціального досвіду дітей висвітлено в дослідженні А.Поліщук.

Ми погоджуємось з думкою дослідників, які вважають, що суть соціалізації кожної людини, її розвитку як представника суспільства, полягає в оволодінні соціальним досвідом, індивідуальному трактуванні й переживанні знань, норм, принципів, що є складовими цього досвіду.

Для самовизначення в соціумі вже дитина дошкільного віку має достатній фонд особистісних психологічних передумов, але цей засіб прояву «самості» в процесі соціалізації, позиції суб'єкта соціалізації необхідно виховувати. В центрі уваги повинен опинитися соціальний досвід дитини як головний чинник набуття соціалізованості.

Видатний психолог Л.Виготський у своїх працях надає велике значення процесу набуття дитиною соціального досвіду. Він вважає, що набуття соціального досвіду поступово відбувається в найближчому колі дитини – сім'ї, дошкільному закладі, потім класі початкової школи, – яке і становить простір для процесу соціалізації.

Разом з науковцями (Н.Голованова, П.Горностай, Т.Титаренко), ми визначаємо соціальний досвід дитини як багаторівневу єдність пізнавального, аксіологічного, комунікативного та поведінкового компонентів її життєдіяльності. Соціальний досвід дитини – це не те, що вона знає та пам'ятає, що прочитала, вивчила, а те, що вона пережила, і цей досвід постійно визначає її дії та вчинки.

Оволодіти соціальним досвідом – не лише засвоїти певні соціальні норми, правила, зразки, а готовність та вміння реалізовувати їх у реальному житті, у реальних стосунках: вирішувати складні ситуації, домовлятися між собою, ініціювати чи підкорятися, вміти перемагати та програвати тощо.

Довгий час практика виховання та навчання по суті ігнорувала соціальний досвід дитини як джерело розвитку особистості. Та й саме поняття «соціальний досвід» і зараз використовується дуже рідко, частіше в значенні «життєвий» чи стихійний. Ми з цим не погоджуємось і вважаємо, що соціальний досвід є складовою життєвого, але не зводиться до нього, тому що є результатом поєднання практичних знань, умінь з теоретичними, завдяки яким особистість осмислює, планує й організовує свої дії, усвідомлює й долає суперечності.

Метою даної статті є проаналізувати проблему формування первинного соціального досвіду дітей дошкільного віку і визначити значення родини і дошкільного освітнього закладу у цьому процесі.

У нашому дослідженні ми зупиняємось на формуванні саме *первинного* соціального досвіду дитини і обстоюємо таку позицію, що формування первинного соціального досвіду дитини буде успішним завдяки ефективній взаємодії дошкільного освітнього закладу і родини.

Процес соціалізації дитини розпочинається з народження і продовжується в дошкільному дитинстві як надзвичайно відповідальному для всього наступного соціального життя людини.

Значущість періоду дошкільного дитинства у процесі соціалізації важко переоцінити. Дошкільний вік є первинним етапом становлення дитини як суб'єкта пізнання, спілкування та будь-якої, в тому числі, соціальної діяльності загалом (А.Богуш, Р.Буре, Н.Гавриш, О.Кононко, В.Кузьменко, С.Кулачківська, С.Курінна, Г.Люблінська, І.Рогальська, Т.Піроженко та ін.). Це період початкової соціалізації особистості, залучення до світу культури, загальнолюдських цінностей, час встановлення початкових відносин з провідними сферами буття. Неповторні особливості фізичного, психічного, соціального розвитку проявляються в своєрідності способів і форм пізнання та діяльності дошкільника. У межах перших інститутів соціалізації (сім'я, дитячий садок, дитяче товариство) відбувається набуття базових загальнолюдських умінь і знань, якостей та властивостей, відсутність яких унеможливує повноцінне життя людини в суспільстві.

Первинними інститутами соціалізації на дошкільному етапі є сім'я, дитячий садок, дитяче співтовариство. Вирішальну роль у процесі соціалізації дитини на даному етапі, на нашу думку, відіграє, звичайно, родина. Але не можна заперечувати важливу роль дошкільних освітніх закладів у процесі соціалізації і формуванні первинного соціального досвіду.

У Базовому компоненті дошкільної освіти України формування та збагачення соціального досвіду розглядається як невід'ємна складова навчально-виховного процесу. Наголошується на необхідності врахування педагогами особисто пережитого досвіду дитини, який культивується як психологічна опора, що допомагає дитині відбутися у ролі особистості, адже сформований досвід є не лише основою для успішного навчально-виховного процесу, але й є значним підґрунтям для соціалізації та становлення особистості дитини [2, с. 92].

Ми підтримуємо думку доктора психологічних наук О. Кононко, яка називає сучасний дошкільний навчальний заклад справжнім інститутом соціалізації, основне призначення якого – бути посередником між дитиною як мікрокосмом і широким світом як макрокосмом, у який їй належить гармонійно увійти, визначити в ньому своє домірне місце, налагодити продуктивні стосунки з новим колом людей, почуватися тут компетентною, життєво вправною, життєрадісною [3, с.6].

У системі дошкільної освіти відбувається процес удосконалення форм і методів соціального розвитку дитини. Ці процеси стосуються не тільки дітей, а і їх батьків та педагогів, соціуму, в якому розгортається життєдіяльність дитини дошкільного віку.

Питання про співпрацю дошкільного закладу з родинами вихованців завжди було і залишається надзвичайно важливим і актуальним. Адже першою фазою соціалізації дитини є виховання в сім'ї, тут дитина встановлює свої перші зв'язки з іншими людьми, з рідними. На всіх етапах життя людини сім'я є найважливішим компонентом мікросередовища. У житті дитини протягом перших років домінують соціалізуючі впливи сімейного оточення. Перевага сім'ї як виховного колективу полягає в тому, що дитина має можливість постійно спостерігати поведінку батька й матері в неофіційних сімейних стосунках; спілкуватися з людьми різного віку, статі, життєвого досвіду; просто і природно залучатися до реального життя. У сім'ї складаються емоційно насичені взаємини між батьками й дітьми, які мають особистісний характер, набувається необхідний соціальний досвід.

Другою фазою соціалізації є формування початкових соціальних зв'язків дитини поза межами родини. Такі зв'язки діти встановлюють з однолітками й новими дорослими в дошкільному закладі. Саме в дошкільному закладі вони набувають важливого соціального досвіду, основних знань і вмінь, необхідних для подальшого життя серед людей, залучаються до різних видів діяльності. Інакше кажучи, якщо в сім'ї дитина соціалізується у визначених умовах взаємин членів родини, то дошкільний заклад, значно розширюючи коло близьких і далеких людей, презентує їх взаємини у виховному контексті.

Відтак першим соціальним інститутом, що відповідає за соціальну зрілість дітей дошкільного віку, має бути дошкільний заклад з його виховною, консультативною та просвітницькою функціями. Саме специфіка дитячого садка, як зазначає, О.Л.Кононко, сприяє полегшенню процесу входження зростаючої особистості в широкий світ реальних соціальних відносин, прищепленню навичок практичного життя, її індивідуалізації та соціалізації. Неабияку роль у цій роботі відіграють дорослі, а саме: батьки, вихователі. Найближчі дорослі створюють певний виховний простір, який відповідає умовам духовності, захисту, раціонального дозування позитивних та негативних переживань, що давало б дитині відчуття впевненості в собі та людях, які оточують. Дорослий презентує для дитини суспільство, займає центральне місце в духовному світі дитини, виступає носієм знань, умінь, моральних цінностей, а з іншого боку – безпосереднім організатором виховного процесу.

Основними завданнями дошкільного закладу як одного з перших соціальних інститутів у формуванні соціального досвіду дітей, на думку О.Кононко, є: розвиток здатності дошкільника сприймати себе в контексті відносин з іншими людьми (вчити співвідносити «Я» з людським

оточенням; виховувати вміння виділяти в собі та інших спільне й відмінне; сприяти засвоєнню дитиною статево-рольових стандартів поведінки); формування потреби в контактах з оточенням (вчити виявляти інтерес до людей, спостережливість, зацікавленість у стосунках з ними; вчити налагоджувати контакт з людьми); виховання соціальних мотивів спілкування (виробляти в дитини потреби у враженнях, новій інформації та пізнанні особливостей людей; сприяти налагодженню нею активної взаємодії з однолітками, організовувати спільну діяльність); гармонійне поєднання різних засобів спілкування (вчити дитину застосовувати виразні засоби — посмішку, погляд, міміку, виразні рухи та звуки; розвивати соціальне мовлення); збагачення досвіду спілкування (створювати умови для обміну інформацією і спільних дій дошкільників; вправляти їх в умінні взаємодіяти, адекватно реагувати на оцінки інших); формування соціальних якостей особистості (виховувати в дошкільників самостійність, стійкість, природність, миролюбність у поведінці; уміння сприймати себе й інших такими, якими вони є; відкритість контактам, товариськість, орієнтацію на добро, співпричетність до соціальних подій) [4, с. 18-19].

Виконання цих завдань забезпечить ефективність набуття дітьми соціального досвіду в дошкільному закладі, тому що саме дошкільний заклад є для дитини другою соціальною громадою, до складу якої входить значно ширше коло дорослих і однолітків, ніж в родині.

Перебування дитини в людському оточенні сприяє становленню соціального досвіду, соціальної компетентності, досвідченості, обізнаності; у дошкільника формуються певна соціальна поведінка, здатність бути адекватним ситуації, вимогам і сподіванням авторитетних дорослих; розвиваються соціальні потреби, здібності, мотиви поведінки та діяльності.

Із вступом до дошкільного закладу в мікросередовищі дитини з'являється важливий дорослий – вихователь. Від спілкування з ним, його поведінки значним чином залежить ефективність соціалізації дитини в дошкільному закладі. У сучасному суспільстві педагог є фігурою, яка потребує особливої уваги. Там, де його місце займають недостатньо професійно підготовлені фахівці, насамперед потерпають діти. Це вимагає від суспільства створення таких умов, щоб серед педагогів опинялись люди, найбільш підготовані інтелектуально і морально до роботи з дітьми.

Головними і постійними вимогами, що висуваються до педагога, є любов до дітей, прагнення до педагогічної діяльності, наявність спеціальних знань, широка ерудованість, педагогічна емпатія, високорозвинений інтелект, високий рівень загальної культури та моральності, професійне володіння різноманітними методами навчання і виховання дітей.

Сьогодення висуває нові вимоги як до дошкільної освіти загалом, так і до кожного вихователя зокрема. Педагоги мають бути творчими особистостями, новаторами ідей, постійно підвищувати свій професійний рівень. Розвиток педагогічного колективу залежатиме від здатності розв'язувати професійні та особистісні проблеми кожним учасником педагогічного процесу. Наразі не можна не згадати про посаду соціального педагога, який поступово, але впевнено входить в колективи дошкільних освітніх закладів.

Соціальний педагог у дошкільному навчальному закладі – це новий тип педагога. Він допомагає вихованцю зрозуміти навколишній світ, піклується про формування моральних, загальнолюдських цінностей, аналізує процес формування особистості, процес розвитку її нахилів та здібностей. Головне завдання соціального педагога дошкільного закладу – сприяти створенню соціально-сприятливого середовища для кожного вихованця.

Є очевидним, що важливий акцент у щоденній діяльності соціального педагога доцільно зробити на роботі з батьками. Спеціалістам необхідно навчити батьків розпізнавати емоційні прояви у дитини, відпрацювати стилі реагування на різноманітні прояви і поведінку, сформувати у батьків відповідальне ставлення до виконання батьківських обов'язків тощо.

Виокремлено багато напрямів роботи соціального педагога, але ми вважаємо, що одним з вагомих напрямів має стати допомога дітям у формуванні соціального досвіду. Разом з вихователями, психологом дошкільного закладу соціальний педагог повинен розробити низку різноманітних форм роботи, які б сприяли засвоєнню дошкільниками соціального досвіду. І обов'язково необхідно залучати батьків до активної співпраці. Формування соціального

досвіду дошкільника розпочинається в родині та продовжується в дошкільному закладі. Тому соціальний розвиток дитини залежить від спільних зусиль батьків та педагогів.

Ми хотіли б запропонувати декілька тренінгових занять педагогів дошкільних закладів з батьками, які б сприяли кращому пізнанню батьками своїх дітей, позитивно налаштувати їх на спільну роботу з педагогами, наголосили про значущість процесів соціалізації та формування соціального досвіду для їх дітей.

Починаючи з раннього віку, діти постійно потрапляють у ситуації, з яких мусять знаходити вихід. Першочергове завдання педагогів і батьків — навчити малюків способів позитивного розв'язання різних життєвих проблем що є одним із завдань формування первинного соціального досвіду.

Вправа «Інтерв'ю»

Мета: вчити батьків об'єктивно оцінювати власну дитину (досягнення, особливості, найцікавіші моменти життя, те, що найбільше подобається дитині).

Батькам пропонують взяти одне в одного інтерв'ю про якийсь вчинок їхнього сина або доньки, що їх здивував, розсмішив, зворушив, і потім переповісти одержану інформацію присутнім.

Вправа «Наші очікування»

Мета: з'ясувати очікування батьків щодо ролі дошкільного закладу у вихованні дітей.

Батьки працюють у двох групах. Перша група має визначити, що дитсадок може дати їхнім дітям.

Друга група — обговорити, від чого дитсадок може захистити дітей.

Учасники зачитують свої очікування та наклеюють їх на плакати. Обговорення на тему «Чи всі очікування батьків можна задовольнити ігровою та навчальною діяльністю?» (позитивним прикладом, допомогою, бесідою ...).

Поступово підвести батьків до спільного висновку: наше спільне завдання — не тільки дати дітям знання, а й сформувати та розвинути особистісні якості дітей, сприяти формуванню позитивного соціального досвіду кожної дитини.

Можна запропонувати батькам *притчу «Крамничка можливостей»*.

Одного разу чоловікові наснилося, начебто він ішов містом і зайшов до крамнички. Він довго ходив між полиць, на яких лежали різноманітні екзотичні овочі та фрукти, що приголомшували незвичайним виглядом, яскравими кольорами, ніжними пахощами. Але варто було чоловікові взяти з полицки плід, як той одразу перетворювався на крихітне зернятко. Тоді він звернувся до продавця:

– Дайте мені, будь ласка, ось той фрукт.

Але господар відповів:

– Ми не продаємо плодів, ми торгуємо насінням.

Мораль: кожен має у своєму житті багато можливостей, але головне – реалізувати їх.

Заняття з батьками з елементами тренінгу є першою сходинкою на шляху формування відповідальності тат і мам за процеси соціалізації і формування соціального досвіду власних дітей. Ми впевнені в тому, що тільки перебування наших дітей у культурному середовищі не зробить їх добрими, гуманними, досвідченими. Потрібна систематична, копітка, повсякденна робота батьків та педагогів, щоб навчити дітей поводитися у різних життєвих ситуаціях за законами Добра, Краси, Ввічливості, Людяності. Адже соціалізація – складний і багатогранний процес, який триває все життя людини, а його основи закладаються в дошкільному дитинстві.

Партнерство педагогів і батьків – партнерство рівних учасників спілкування, які прагнуть оволодіти мистецтвом спільної дії, налагодити співробітництво заради щастя дітей.

У подальшому ми вважаємо за необхідне розробити механізм взаємодії батьків і педагогів дошкільного освітнього закладу, продумати форми і методи спільної роботи з формування первинного соціального досвіду дітей дошкільного віку.

Список використаних джерел

1. Діти і соціум: особливості соціалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку: монографія/ [А.М. Богуш, Л.О. Варяниця, Н.В. Гавриш та ін.]; наук. ред. А.М. Богуш; за заг. ред. Н.В. Гавриш. – Луганськ, 2006. – 368 с.
2. Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні: наук.-метод. посіб. / наук. ред. О.Л. Кононко. – К. : Ред. журн. «Дошкільне виховання», 2003. – 243 с.
3. Кононко О.Л. Виховуємо соціально компетентного дошкільника: навч.-метод. посіб. до Базової прогр. розв. дитини дошк. віку «Я у Світі» /О.Л.Кононко. – К.: Світич, 2009. – 208с.
4. Кононко О.Л. Соціально-емоційний розвиток особистості (в дошкільному дитинстві): [навч. посібник для вищих навчальних закладів] /О.Кононко. – К. : Освіта, 1998. – 255 с.
5. Соціалізація дошкільників в умовах ДНЗ / [уклад. Т.Прищепа]. – Х. : Вид. група «Основа», 2009. – 169 [7] с.: іл. (Серія «Психологія виховання»).

In article is considered problem of the formation of the initial social experience of preschool children and is defined leading role to family and preschool educational institution in this process.

Key words: social experience, socialization to personalities, social development, preschool educational institution, family.

УДК: 378.937+378.126

Борщенко В. В.*

РЕАЛІЗАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

У статті висвітлюються методика реалізації педагогічних умов формування організаційної культури майбутніх учителів початкової школи під час навчання у вищому педагогічному навчальному закладі та одержання результатів у ході експериментальної роботи зі студентами.

Ключові слова: педагогічні умови, наукова організація праці вчителя, міжособистісна взаємодія, емоційна саморегуляція.

Сучасна школа сьогодні переживає гостру потребу в умовах демократизації всіх сфер її життєдіяльності в чітких орієнтирах як для учнів, так і для вчителів, адміністративного персоналу на систему формальних і неформальних правил і норм конструктивної діяльності. У таких умовах активно виникає творчий процес відродження і формування звичаїв і традицій, що об'єднують індивідуальні й групові інтереси суб'єктів освіти. Однією із проблем є вдосконалення освіти з урахуванням особливостей системи навчання у вищому навчальному закладі в сучасних дослідженнях, що стосується якісної підготовки майбутніх фахівців, підкреслюється необхідність формування у майбутніх учителів початкової школи професійної культури, важливою складовою якої є організаційна культура.

Аналіз психолого-управлінської літератури свідчить, що проблема організаційної культури знайшла досить широке відображення в роботах, присвячених сутності організаційної культури (Т.Діл, А.Кеннеді, У.Оучі, Т.Пітерс, В.Сате, Р.Уотерман, Е.Шейн, К.Шольц та ін.), її ролі в діяльності організацій (А.Агеев, Т.Базаров, Б.Гаєвський, М.Грачов, Дж.Грейсон, В.Кнорінг, М.Мескон, Я.Радченко, Р.Рютінгер, В.Томілов, Л.Фаткін та ін.), методам її діагностики та формування (Р.Ален, Р.Гласер, К.Камарон, Р.Кілман, Р.Куїнн, К.Лаферті, Г.Марасанов, М.Сакстон, П.Харіс, Дж.Хофштеде та ін.).

* © Борщенко В. В., 2012